

Ur *FI* 1-2/82

Scott Meikle

Har marxismen någon framtid?

Ända sedan 1917 har alla vänsterorganisationer tvingats definiera sin politiska karaktär och den socialism de kämpar för i förhållande till den existerande verkligheten i Sovjetunionen. En sådan definition förutsätter därför att man analyserat vad Sovjetunionen är. Eftersom det inte har existerat någon sakligt grundad och teoretiskt fullgod marxistisk politisk ekonomi om Sovjetunionen sedan 30-talet, har dessa definitionsförsök förvrängts av det faktum att de gjorts i förhållande till ett Sovjetunionen som inte förstås på ett korrekt sätt. Denna svaghet har inte begränsats till någon speciell vänsterströmning, utan alla lider av den. De har alla tagit politiken som utgångspunkt, och istället för att som marxismen kräver anpassa politiken till den politiska ekonomin, har man gjort tvärtom. För kommunistpartierna (inklusive eurokommunisterna) har utgångspunkten varit att Sovjetunionen *är* socialistiskt; obehagliga fenomen har förklarats med motsättningen mellan en socialistisk ekonomisk "bas" och en borgerlig "överbyggnad", acceptabla fenomen har tillskrivits dess socialism. För Fjärde Internationalen, Militant-tendensen och andra har utgångspunkten varit att Sovjetunionen *är* en degenererad arbetarstat. Negativa drag har förklarats med den byråkratiska degenereringen och positiva drag med den historiska progressiva "icke-kapitalistiska" planeringen. För det brittiska SWP har utgångspunkten varit att Sovjetunionen *inte* är socialistiskt och att det därför (sic!) är kapitalistiskt. Alla drag är oacceptabla och förklaras av landets kapitalistiska rörelselagar.

Vad som har saknats är en sund politisk ekonomi om vår epok, och i synnerhet om de efter-revolutionära samhällen som uppstått under den. Det har visat sig på många sätt, men framför allt i det faktum att dessa marxister gång på gång har överraskats av vändpunkter i den historiska utvecklingen: Jugoslavien, det hemliga talet (Chrusjtjovs — ö.a.), den sino-sovjetiska konflikten, konflikten mellan Vietnam och Kampuchea, o s v.

Om man inte är förberedd, och lider av de teoretiska brister som ligger bakom denna oförbereddhet, krävs det tur för att uppnå några politiska framgångar. Gång på gång har de av oss inom vänstern som anknyter till den sovjetiska vänsteroppositionens traditioner misslyckats. Det är inte bra att bortse från fakta, skaka dem av sig eller lita på att händelserna (historien) kommer att lösa allt. Förvisso kommer arbetarklassen att visa vägen i den framtid som väntar oss under världsekonomin långa nedåtgående våg. Men revolutionära socialister kan inte klara sig om de inte förstår vad som händer, och göra mer eller mindre rätt sak vid mer eller mindre rätt tidpunkt. Och om man inte i viss mån förstår orsakerna till den tämligen oavbrutna raden av missförstånd, är detta omöjligt.

Syftet med denna uppsats är att finna dessa orsaker och se hur man kan rätta till dem. Det är inte vår avsikt att vara destruktiva, utan i linje med *Critiques* ständiga målsättning vill vi hjälpa till med att skapa en ny teori. Teorierna om "socialismen i ett land", "statskapitalismen" och maoisternas "kapitalism" har debatterats tillräckligt för att inse att de är otillräckliga. Men vi måste nu studera svagheterna hos teorin om degenererade arbetarstater, svagheter som har avslöjats av de sju senaste årens debatt i *Critique*. Avsikten är för det första att spåra de bakomliggande orsakerna till varför större delen av den organiserade vänstern hårdnackat håller fast vid denna teori, och för det andra bestämma karaktären på den revolutionära vänsterns politiska organisationer. En grundad slutsats verkar vara att den "ortodoxa" revolutionära vänstern under loppet av sitt bildande införlivade aspekter av stalinismen, och att det nu finns ett trängande behov av att göra sig av med dessa om denna vänster ska leva upp till sin egen uppfattning om att vara den klassiska marxismens arvtagare.

”Överlägsna icke-kapitalistiska drag” i ett land

För större delen av den revolutionära vänstern är teorin om degenererade arbetarstater fortfarande den officiellt stödda uppfattningen om Sovjetunionens klasskaraktär och historiska natur. Militant-tendensen upprätthåller den i den form den fått av Ted Grant.¹ FI:s sektioner är åtminstone formellt förpliktigade att omfatta den kraftfullare version som Ernest Mandel presenterar. WRP omfattar den, och t o m eurokommunisterna står nära denna uppfattning.

Den debatt som förts i *Critique* om denna fråga ger en framträdande plats åt spörsmål som går utöver debattens omedelbara ramar. Frågorna är inte nya och de har diskuterats förr, och då i allmänhet inte helt öppet. Orsaken är att frågorna är känsliga eftersom de är sammanbundna med den politiska identiteten och organisatoriska integriteten hos den klassiska marxismens viktigaste organisatoriska arvinge, nämligen Fjärde Internationalen och vissa av dess ättlingar.²

Även om Mandel under årens lopp har införlivat delar av *Critiques* arbete i sina egna, så har han varit ovillig att ta itu med de centrala delar som utmanar teorin om Sovjetunionen som en degenererad arbetarstat. Och det trots det faktum att teorin har haft, och fortfarande har, skadliga konsekvenser för FI, och indirekt för vänstern i sin helhet.

Critique har utvecklat en teori om Sovjetunionen som kombinerar en tillämpning av de marxistiska kategorierna och metoderna med en omfattande kunskap om både sovjetiskt och icke-sovjetiskt empiriskt material, en teori där de förra växer ur det senare och inte tvärtom. Detta arbete har varit inflytelserikt, och man kan exempelvis finna detta inflytande i *Dokumentet från FI:s världskongress*.³ Mandel har undvikit att diskutera själva teorin, så debatten har till stor del förts på hans villkor. Knepet att på detta sätt begränsa debatten har givit Mandel en taktisk fördel, men det har inte hjälpt till att klargöra problemet med vad Sovjetunionen har blivit, ett spörsmål som är ett av huvudelementen i frågan om epokens karaktär.

Debattens stötesten har blivit analysen av de drag i den sovjetiska ekonomin som Mandel fortsätter att benämna med den till intet förpliktigande termen ”icke-kapitalistiska”. Det finns två huvudfrågor om dessa drag: 1) Kan alla fakta om den sovjetiska ekonomin rimligtvis tolkas som ett stöd åt uppfattningen att dessa ”ickekapitalistiska” drag är överlägsna kapitalismen, och att de har gjort det möjligt för Sovjetunionen att uppnå en överlägsen ekonomisk utveckling? 2) Är dessa ”överlägsna icke-kapitalistiska drag” i den ”degenererade arbetarstaten” socialistiska drag eller ej?

1) Det viktigaste med den första frågan är dess betydelse för den andra. Om en fullständig genomgång av alla fakta skulle visa att Sovjetunionen befann sig i ett tillstånd av självåter-skapande ekonomisk hopplöshet, och om det visade sig att detta kunde hänföras till Sovjetunionens ”icke-kapitalistiska” drag, då vore det knappast någon idé att kalla dessa drag ”överlägsna”, och ännu mindre att kalla systemet en ”arbetarstat”, med den innebörd av

¹ Ted Grant, *The Marxist Theory of the State*, 1949, nytryck i oförändrad form 1965 och 1973. Del II av detta verk drar slutsatser om samhällsförhållandena i Sovjetunionen från en politisk analys av Sovjetstaten, och inte från en politisk ekonomi.

² Delar av den följande diskussionen handlar huvudsakligen om Fjärde internationalen. Det beror inte på att den skulle vara värre än andra strömningar, snarare tvärtom. Den är oftast bättre i så måtto som dess arbete representerar den seriösaste organiserade linjen, och andra strömningar förkroppsligar ofta de svagheter som nämns i diskussioner i en mer extrem form.

³ *Intercontinental Press*, december 1974. Mandels förslag till de relevanta delarna av dokumentet avsågs till förmån för de delar som finns där.

historiska framsteg som ryms i denna term. (Om man inte är anhängare till prof. von Hayek eller någon annan av dem som vill hävda att ”ickekapitalistisk” betyder sämre och inte bättre.)

I *Critique* har flera författare lagt fram en mängd bevis och förklaringar som tyder på att Sovjetunionen som ett resultat av sina ”icke-kapitalistiska” drag verkligen befinner sig i en kronisk och desperat ekonomisk situation, och att denna samhällssituation har stått emot varje försök till förbättring. Alla som på ett självkritiskt sätt åberopar arbetar-statsuppfattningen borde överväga och värdera dessa fakta och deras innebörd. Mandel har tigit om det. Han har anpassat formuleringarna av sin ståndpunkt tillräckligt för att få en grundval utifrån vilken han kan besvara bevishögens mest grova och bångstyriga fakta, men han har fortfarande inte i något offentligt svar systematiskt gått igenom själva faktamassan. Han talar nu till exempel om slöseriet i den sovjetiska ekonomin, men inte för att förklara det i termer av produktionsförhållanden (utom på ett ytligt sätt som resultat av byråkratisk misskötsel — en funktionalistisk plattityd som varje ambitiös sovjetisk tjänsteman som nyligen utexaminerats från Harvard Business School helt och fullt skulle hålla med om), som ett för den sovjetiske ekonomin specifikt drag som systematiskt reproduceras, utan snarare som en soptunna i vilken han kan kasta de besvärliga fakta han ställs inför. Han talar inte längre enbart om sovjetisk tillväxt, utan om tillväxt ”åtminstone när det gäller totala absoluta produktions-siffror”. Men han verkar inte vilja komplicera bilden genom att betrakta totala absoluta produktions-siffror *parallellt* med slöseri i form av defekta och osäljbara produkter, utan vilka dess siffror är meningslösa. Dessa och andra mindre justeringar är inte att verkligen ta hänsyn till fakta, och än mindre att verkligen överväga vad de innebär för arbetarstatsbegreppet. De bär alla kännetecken hos en taktisk defensiv motåtgärd som vidtagits av någon orsak. Ty till syvende och sist vägrar Mandel att röra sig ur fläcken. Oavsett vad han lär sig om fakta står han teoretiskt stilla. Bakom tillrättaläggandena hör vi honom fortfarande skandera samma lovsång till ”överlägsenheten” hos Sovjetunionens ”ickekapitalistiska” drag:

Enorm kumulativ tillväxt... Möjliggjord genom störtande av kapitalismen...⁴

Långsiktig genomsnittlig tillväxttakt överlägsen den i de industrialiserade kapitalistiska länderna⁵

Näst största industrilandet i världen (åtminstone när det gäller totala absoluta produktions-siffror...)⁶

Det är faktiskt anmärkningsvärt att Mandels segerrop överträffar mycket av det som skrivs av de flesta kommunistpartierna i Västeuropa.⁷

2) Men den viktigaste frågan är om Mandels teori innebär att vissa grundläggande drag i Sovjetsamhället har en socialistisk karaktär. Den term han använder om dessa drag är ”ickekapitalistiska”, ett i detta sammanhang avsiktligt avvaktande val. Men frågan gäller inte vad termerna betyder. Hur Mandel tolkar termen är utan betydelse. Frågan är vad hans teori

⁴ *Critique*, nr 12, s 122.

⁵ *Ibid*, s 119.

⁶ *Ibid*, s 122.

⁷ Mandels argument står på en något högre nivå än Grants. Grant grundar sig på det sanna påståendet att en samhällsbildning är progressiv om den utvecklar produktivkrafterna. Han hävdar sedan att Sovjetunionen har utvecklat produktivkrafterna, och drar så slutsatsen att den är historiskt sett progressiv. Han håller inte isär tillväxt av det absoluta överskottet (som Sovjetunionen har uppnått) och tillväxt av det relativa överskottet, vilket är det enda Marx ansåg vara progressivt (och vilket Sovjetunionen på ett iögonfallande sätt inte lyckats uppnå). Så den grundläggande bristen är tanken att Sovjetunionen har utvecklat produktivkrafterna i den mening Marx menar när han talar om historiska framsteg. Grants uppfattning grundas på det oerhörda förmodandet att Ryssland inte kunde ha industrialiserats lika bra eller bättre under marknaden. Antaganden är avgörande för hans ståndpunkt, och han försöker bevisa det med en mekanisk tillämpning av teorin om den permanenta revolutionen, enligt vilken kapitalismen i årtionden inte hunnit utveckla produktivkrafterna någonstans.

innebär. Ticktin har hävdad att den innebär att Sovjetunionen befinner sig på ”den nedersta och deformerade pinnen på socialismens stege”,⁸ vilket är samma sak som att säga att de ”överlägsna kapitalistiska” dragen har en socialistisk karaktär. Mandels svar består av det i och för sig sanna uttalandet att han aldrig har *sagt* att Sovjetunionen har socialistiska drag: ”Givetvis har vi aldrig gjort denna definition... Vi säger faktiskt det motsatta, nämligen att ett övergångssamhälle mellan kapitalism och socialism *inte* är någon form av socialism eller någon 'kombination' av kapitalism och socialism”.⁹ Han säger också att ”det delvisa överlevandet av varuproduktionen betyder att ekonomin ännu inte är socialistisk”.¹⁰

Det finns inte någon som inte känner till att Mandel har gjort många sådana uttalanden vid många tillfällen, och ingen är omedveten om att han aldrig i någon form medveten skulle medge att ”socialismen i ett land” är möjlig. Men det har inte med frågan att göra. Om man kan visa att hans teori om ”överlägsna icke-kapitalistiska drag i ett land” i marxistiska termer innebär att dessa drag i huvudsak är socialistiska, då är Mandels förnekanden att Sovjetunionen inte i något avseende är socialistiskt helt enkelt inte i linje med hans teori. Han kommer då att tvingas välja mellan att vidhålla att Sovjetunionen inte på något sätt är socialistiskt och överge sin teori, eller hålla kvar vid sin teori och förändra sin politik genom att anamma dess stalinistiska konsekvenser. Den fråga som måste besvaras är alltså om teorin om ”överlägsna icke-kapitalistiska drag i ett land” kan betyda något annat än att några av Sovjetunionens grundläggande drag är socialistiska.

Innan vi går vidare till problemets kärna måste vi titta på ”hybriden”, ett påfund som Mandel presenterade i sina ”Tio teser om de sociala och ekonomiska lagar som styr övergångssamhället mellan kapitalism och socialism” i *Critique* nr 3. Med en ”hybrid” menar Mandel en specifik övergångsform som aktivt leder från ett produktionssätt till ett annat. Men det finns en annan tänkbar hybridform som han inte tar i betraktande; en hybrid som är, och bara kan vara, produkten av en övergångsepok mellan två produktionssätt, produkten av en konflikt mellan lagar som styr det nedåtgående produktionssättet och de lagar som styr det inträngande produktionssättets samhällsförhållanden, men en hybrid som är en historisk återvändsgränd som skapats av konflikten, och som i sig själv inte har någon tendens att röra sig mot det nya produktionssättet. Mandel betraktar Sovjetunionen som en hybrid av den förra dynamiska, och inte den senare stagnerade sorten, och han jämför den med den enkla varuproduktionen som en övergångsform av samma dynamiska sort. Håller jämförelsen streck?

Enligt Marx uppfattning är den enkla varuproduktionen eller ”arbetarens privategendom till sina produktionsmedel” ett produktionssätt som existerar ”under slaveri, livegenskap och andra beroendeförhållanden”.¹¹ Värdeförhållanden i förkapitalistiska klassamhällen existerade endast i den samhälleliga produktionens periferi. ”Marknaden” existerade i en samhällsorganism vars samhälleliga produktion inte styrdes av denna, utan av sedvänjor och föreskrifter. När den enkla varuproduktionen utvecklas utöver sin perifera tillvaro och underordnade ställning, när som Marx skriver ”den når sin fulla blomstring, sin största energiutveckling och sin klassiska form”,¹² är det inte för att upprätta ett eget produktionssätt, utan för att börja göra marknaden till styrmekanism och sålunda leda till kapitalismen: ”den senare är inte endast raka motsatsen till den förra (dvs den enkla varuproduktionens — S.M.) utan växer dessutom endast upp på dess grav”.¹³ Alltså kan den enkla varuproduktionen inte leva vidare. Dess högsta utveckling är inte att bli ett produktionssätt i egentlig mening; den ska bli

⁸ *Critique*, nr 9, s 61.

⁹ *Critique*, nr 12, s 117

¹⁰ *Ibid*, s 119.

¹¹ *Kapitalet*, band 1, s. 669.

¹² *Ibid*, s. 669.

¹³ *Ibid*, s 672.

en del i övergångsprocessen från en ekonomi där marknaden spelade samma marginella roll som den mer eller mindre haft ända sedan antiken, till en ekonomi som helt grundades på marknaden.

Uttrycket ”enkel varuproduktionen” betyder i detta sammanhang de samhällliga förhållanden som innefattar marknads tidiga utveckling från dess långvariga marginella roll till dess senare totalt dominerande roll i samhället. Om man ser den enkla varuproduktionen som en ”hybrid” så förstår man den alltså inte på ett riktigt sätt. Hybriden är en analogi från biologin som är missledande i så måtto som att muldsnor har en egen existens, dör och inte leder till något eftersom de är sterila. Den enkla varuproduktionen har ingen egen existens utan är en del av en övergångsprocess, och den är inte steril utan har inom sig en klassdynamik som driver den framåt mot den kapitalistiska varuproduktionens högre form.¹⁴

Kan man säga något liknande om Sovjetunionens samhällliga förhållanden? Under den tid de har existerat sedan mitten av 20-talet har deras karaktär, så som den uttrycks i de inhemska problemen och i förhållanden utåt, inte uppvisat någon sådan inre dynamik mot ett högre produktionsätt, och inte heller har de varit något annat än ett hinder för den världsrevolutionära processen. (Stödet till den nationella befrielsekampen är något annat. En motgång för världsmarknaden är inte alltid ett framsteg för socialismen.) Långt från att utveckla produktivkrafterna (med all respekt för Mandel och Grant) kan inte Sovjetunionen ens framgångsrikt inlemma de produktivkrafter som den avancerade kapitalismen har utvecklat. Om Sovjetunionen är en hybrid måste den, utifrån dessa fakta, vara döende, en produkt av övergångsepoken till socialismen, men inte själv i övergång, en historisk återvändsgränd.

För att återvända till huvudfrågan: Mandel tror att Sovjetunionen är en planerad ekonomi. Han anser att ”Sovjetekonomins viktigaste rörelselag” är ”konflikten mellan planens logik och värdelagens inflytande”.¹⁵ Han anser att planen har övertaget i denna konflikt, och han tror att den ”delvisa varuproduktionen” och världsmarknadens tryck bara ”begränsar den totala ekonomiska planeringens effektivitet och omfattning”.¹⁶ Trots dessa begränsningar anser han det vara på sin plats att tala om ”planens järnkontroll”¹⁷ i den sovjetiska ”centralt planerade och kollektiverade ekonomin”.¹⁸ Han anser att ”byråkratins materiella egenintressen är det viktigaste instrumentet för planens förverkligande”.¹⁹ Uppenbarligen anser Mandel inte bara att den sovjetiska eliten och planeringen samexisterar utan han ser dem som i huvudsak samordnade i den degenererade form som Sovjetunionen utgör. Trots den sovjetiska planeringens degenerering anser han dessutom att planen (och därmed dess byråkratiska instrument) är historiskt sett progressiv och en kraftkälla för Sovjetunionen eftersom den, som han tror, gör att man uppnår en ”oerhörd kumulativ tillväxt” och produktivitetsnivåer som närmar sig Italiens och Storbritanniens. Så planeringen är det viktigaste ”överlägsna icke kapitalistiska” draget.

Speciella former av ”planering” kan givetvis existera i en ekonomi som styrs av värdelagen. När marxister talar om planering i motsats till värdelagen, talar de inte bara om en samling tekniska metoder som kan eller inte kan samexistera med värdelagen. De talar om en alternativ styrmetod av ekonomin som står i absolut motsättning till värdelagen som styrmekanism. Planering i denna mening är huvudinnehållet i de associerade producenternas produktionsätt, både i dess lägre och högre fas, och den proletära diktaturens övergångsfas är kampen för att utvidga planeringens omfattning tills den blir dominerande och ersätter

¹⁴ Se t ex. S Meihle, *Critique*, nr 10-11, s 90-91.

¹⁵ *Critique*, nr 12, s 119, och nr 3, s 9.

¹⁶ *Critique*, nr 12, s 119.

¹⁷ *Ibid*, s 124.

¹⁸ *Ibid*, s 120.

¹⁹ *Ibid*, s 121 och nr 3, s 12.

marknaden som ekonomisk regulator. Dessa uppenbara samband ger upphov till frågan: ”Om Sovjetunionen är en planerad ekonomi, varför är den då inte någon form av socialism?”.

Här blir Mandel som mest tvetydig och oklar. Han skriver: ”De produktionsförhållanden som är specifika för övergångssamhället är således en hybridkombination av *i huvudsak icke-kapitalistisk planering* och ... element av varuproduktion”.²⁰

Han säger inte att det är socialistisk planering, utan att den är ”icke-kapitalistisk”. Läsaren tvingas än en gång bry sin hjärna med vad uttrycket ”icke-kapitalistisk” betyder i marxistiskt språkbruk. Ett sken av klarhet uppstår när han tillägger: ”Denna kombination är specifik för samhällsformationen, och den kan inte inskränkas till vare sig värdelagens styrande av ekonomin ... eller de associerade producenternas styrande av ekonomin...”. Kombinationen är alltså varken kapitalistisk eller socialistisk, den är ”specifik”.

Detta är en djärv balansakt. Det bör noteras att Mandel inte säger att övergångsekonomin styrs av varken värde eller plan: han säger att den styrs av varken värde eller associerade producenter. Det är en såpass vanlig praxis att sätta värdelagen i motsats till planering, och associerad produktion mot kapitalistisk produktion, att Mandels formulering omedelbart ger en känsla av att vara ett knep. Syftet med detta knep är att undvika att säga att övergångs”-hybriden” varken styrs av värdelagen eller planering, ty hans uppfattning är att den faktiskt styrs av planering (om det är vad han menar med att säga att det är en planerad ekonomi). Av samma orsak kan Mandel inte säga, att eftersom planering är detsamma som att de associerade producenterna styr, och eftersom de sovjetiska producenterna varken är associerade eller i stånd att styra, är inte planeringen en regulator av den sovjetiska ekonomin. Om han skulle säga det, skulle hans ståndpunkt likna *Critiques*, som säger att den sovjetiska ”planeringen” är ett administrativt system snarare än en sorts socialistisk planering (dvs de associerade producenternas styre) oavsett hur degenererad den är, och att de av Sovjetunionens drag som liknar planering inte är mer planering än de drag som finns i vissa kapitalistländer, som Frankrike, och vilka också liknar planering. Men Mandel säger inte detta eftersom hans uppfattning är att planeringen är en regulator av den sovjetiska ekonomin: ”En medveten fördelning av de ekonomiska resurserna med hjälp av planen är nu de nya produktionsförhållandenas *avgörande* kännetecken”.²¹ Vem är det då som, i avsaknad av fritt associerade producenter, planerar och styr? Mandel svarar att ekonomiska resurser fördelas ”enligt prioriteringar som *samhället* medvetet satt upp”.²²

Så vi har ett samhälle vars ekonomi styrs av någon sorts planering, men vars produktionsförhållanden inte representerar någon form av associerad produktion eller socialism. I marxistiska termer är detta inget annat än en omöjlig motsättning. Motsättningen döljs inte av alla till intet förpliktigande ord eller tvetydigheter om att planeringen är ”icke-kapitalistisk”, om att planeringen genomförs av ”samhället” eller förmedlas av byråkratin, och om att produktionsförhållandena är ”specifika”. Tvärtom, likt vägvisare pekar de alla på denna motsättning i teorin om degenererade arbetarstater såsom den tillämpas på dagens Sovjetunionen.

Planering, såväl som värdelagen och alla Marx' kategorier, uttrycker sociala förhållanden. Det Mandel säger om Sovjetunionen är samma sak som att säga om ett samhälle att marknaden (värdelagen) styr ekonomin, men att samhället inte har någon form av den samhälleliga relationen mellan kapital och lönarbete. Det är helt enkelt omöjligt. Marx beskrivning av värdeformerna börjar med deras elementära form och går vidare till värdets högsta och mest

²⁰ *Critique*, nr 3, s 10.

²¹ *Ibid*, s 9. Detta citat och nästa använder Mandel om ”övergångssamhällen” i allmänhet, men det verkar täcka Sovjetunionen också.

²² *Loc. cit.*

utvecklade form: kapital. Denna form förverkligas genom den process som medför att arbetet självt genom lönarbetet kan anta formen av vara, en process som samtidigt omvandlar produktionsmedlen till dess historiska form kapital. Att tala om kapitalet styre, eller värde- lagens styre, utan någon form av samhällelig relation mellan lönarbete och kapital är en omöjlighet. Hos Marx är värdelagen enbart en summering av de samhälleliga förhållandena. Samma sak med planering: i avsaknad av någon historisk form av de associerade produ- centernas samhälleliga relation kan inte planering existera i någon form. Mandels uppfattning att den ena existerar utan den andra är en självmotsägelse. Den är också en förväxling av det abstrakta med det konkreta, ty den representerar ett typiskt borgerligt sätt att rycka en kategori (planering) ur sitt samhälleliga och historiska sammanhang (samhälleliga relationer). Den är därmed en idealistisk avvikelse från den historiska materialismen.

Okklarhetens politiska praktik

Genom att spåra källan till arbetarstatsteorins tvetydigheter, tystlåtenhet och överdrifter till denna motsättning, blir även själva motsättningen teoretiskt klar. Men dess existens hade varit uppenbar länge, och gick att se i den politiska praktiken. Motsättningen fick sitt politiska uttryck i det faktum att människor med högst olika politiska ståndpunkter kunde skriva under på teorin om degenererade arbetarstater.

De två motsatta polerna har fått sitt politiska uttryck i ytterligheterna inom det spektrum av politiska ståndpunkter som intas av personer som skriver under på denna teori. Detta är en polaritet inom ståndpunkter snarare än bland personer, ty folk kombinerar i olika grad element som står närmare ena polen med element som står närmare den andra. Inom spektrumet finns en vänster, en höger och en center. Vänstern grundar sig på en pol inom motsättningen, och högern grundas på den andra. Centern upprätthåller båda samtidigt och förlikar konflikten mellan de andra två.

1) *Vänsterståndpunkten* grundas på den pol inom motsättningen enligt vilken Sovjetunionens samhällsförhållanden inte på något sätt är det associerade produktionssättets. (Denna pol har drabbat Tony Cliff, som FI en gång skickade till Ted Grant för att övertala denne att överge sina bordigistiska misstag, men som själv anammade dem när han insåg att det faktum att arbetarna inte härskar i Sovjetunionen kan leda till slutsatsen att det därmed är kapitalistiskt.) Här lägger man tonvikten på Sovjetunionens icke-socialistiska karaktär. Naturligtvis håller både, vänster, höger och center med om denna formulering, men som alltid när man döljer verkliga skillnader genom att enas om en tvetydig teoretisk formulering, visar sig dessa skillnader genom att man gör olika tolkningar av, och lägger olika vikt vid, de motsägelsefulla komponenter och okklarheter som utgör den gemensamma formuleringen. När man utifrån vänsterståndpunkten behandlar byråkratin lägger man större tonvikt på att den är ett hinder för att uppnå associerade samhälleliga förhållanden än på dess påstådda roll i att förverkliga planen. Mandel bär sin högermask när han kallar den nödvändiga revolutionen i Sovjet- unionen för ”politisk”, och sin vänstermask när han säger att den politiska revolutionen är ”social”. Underförstått ska större betoning läggas på ”degeneration” än på ”arbetare” i formuleringen ”degenererad arbetarstat”. Vänsterståndpunkten lutar åt uppfattningen att även om Sovjetunionen en gång i tiden var en arbetarstat med en planering som var meningsfull i marxistisk mening, har det nu förfallit till en historisk form som oavsett hur den analyseras inte på något sätt är socialistisk eller ens progressiv, och som samhällsformation inte har någon rörelsedynamik i denna riktning. Följaktligen lutar vänstern också åt uppfattningen att Sovjetunionen i sina utrikes förhållanden inte är mer progressivt än i sina inre drag. Att det under årtionden har varit en internationell kontrarevolutionär kraft, varit indragen i en lång rad katastrofala och mindre klassnederlag i många länder, och bidragit med en av de

mäktigaste bakomliggande förutsättningarna för världsrevolutionens långvariga relativa svaghet och världskapitalismens relativa stabilisering.

2) *Högerståndpunkten* grundas på motsättningens andra pol – att Sovjetunionen är en planerad ekonomi. Här läggs betoningen på en påstått historisk progressiv aspekt hos en progressiv bas i produktionen, men en icke-socialistisk överbyggnad med borgerliga fördelningsnormer. Tyngdpunkten läggs här mer på ”arbetare” i ”degenererad arbetarstat”. Man medger ”byråkratisk degenerering”, men samtidigt tar man upp det förmodade faktumet att byråkratin är ett verktyg för att förverkliga planen i denna form av planering, och är ansvarig för den (överdrivna och missförstådda) industriella tillväxten, (skenbart) relativa höga produktivetsnivån, den militära styrkan, etc. Mot den byråkratiska degenereringen ställer man också det förmenta faktumet att vissa verkliga förbättringar från oktoberrevolutionen fortfarande existerar för de sovjetiska arbetarna jämfört med deras kollegor i de utvecklade kapitalistiska länderna. På motsvarande sätt tenderar högerståndpunkten att anse att de progressiva inhemska dragen i Sovjetunionen får sitt uttryck i utrikespolitiken i form av stöd till nationell befrielsekamp som till exempel den på Kuba, i Vietnam, etc, vilka tolkas som framsteg för världssocialismen.²³

Dessa vänster- och högerståndpunkter står i oförsonlig motsättning till varandra. De är inte varandras motsats bara i sekundära frågor, och inte heller bara i frågan om Sovjetunionens karaktär, utan i frågan om världsstalinismens verkliga karaktär och dess roll i den historiska övergångs- och revolutionsprocessen, i frågan om världens arbetarklass och dess rörelses historia både förr och nu, i frågan om den nationella befrielsekampens karaktär och i frågan om karaktären på själva den revolutionära processen i världen. Kort sagt står de i oförsonlig motsättning till varandra i frågan om vår epoks karaktär. Detta är ett mått på det allvarliga med formeln degenererad arbetarstat: den omfattar *båda* ståndpunkterna. Politiska teser kan inte lida av en värre brist.

En sådan motsägelsefull teoretisk ståndpunkt, och den politiska sammanslutning den förenar, kan bara leda till en förvirrad och ineffektiv politisk praktik. En förening av så motsatta ståndpunkter kan bara hållas samman av en skenbar överenskommelse som kommer att sprängas så fort den testas av verkligheten. Följaktligen blir organisationer med en sådan grund förlamade, utan ledning, skakade av inre motsättningar och ineffektiva vid de mest kritiska tidpunkterna. När Fjärde internationalen och dess nationella sektioner och avkomlingar har satts på prov har de gång på gång visar sig vara bristfälliga. Det är knappast överraskande, ty med en sådan grund är det osannolikt att något mer gediget än ett korthus blir stående. Detta har nyligen exemplifierats klart i det typiska spektrat av svar på händelserna i Afghanistan. Det har uppstått en vänster, en höger och en center: absolut förkastande av både invasionen och ockupationen; fördömande av invasionen men motvilligt stöd till ockupationen och motstånd mot tillbakadragande av trupperna; stöd åt både invasionen och ockupationen.

Även om organisatorisk enhet och tillväxt är önskvärda så är de inte ovillkorligt önskvärda. Oklara formuleringar som bevarar enheten och det aktuella medlemsantalet, och som av och till möjliggör en viss tillväxt, är värdelösa om de vid de tillfällen då revolutionära organisationer borde växa språngartat istället leder till splittringar, förvirring, svanspolitik och politisk underkastelse. För revolutionära socialister har sådana bakslag snarare varit regel än undan-

²³ En riktigare uppfattning är att befrielsekampen är ett fenomen under övergångsepoken där nationella eliter som söker en nationell utveckling och kontroll tvingas vidta drastiska åtgärder i förhållande till arbets- och marknadsdelningen i världen, vilket de bara kan göra genom att grunda sig på sin inhemska arbetarklass och bondeklass. Det stalinistiska enväldet är en tydlig modell, och den stalinistiska ”marxismen” ett åtföljande språkbruk. Att se sådana rörelser som svar på arbetsdelningen i världen är något helt annat än att se dem som segrar för den socialistiska revolutionen.

tag, och även om de inte orsakats av någon enstaka anledning eller misstag, är de förvisso i hög grad en följd av dessa tvetydiga och oklara formuleringar, av den skenbara sammanhållning de möjliggör, den förvirring de skapar, och den självbedrägliga form av politiskt arbete och tänkande de ger upphov till.

Det vore en både korrektare, ärligare och förnuftigare inriktning att helt och hållet förkasta de center- och högerståndpunkter som dessa tvetydiga formuleringar inrymmer. Det skulle ge en del ovälkomna resultat på kort sikt, och skulle försvåra kontakterna med kommunistpartierna. Men möjliga kortsiktiga vinster skall inte få uppväga behovet att genomföra den uppstädning som är nödvändig för att uppnå den enda verkliga och stabila grunden för framgång på lång sikt, och i synnerhet vid avgörande tidpunkter. Ett avgörande villkor för att skaffa denna grund för *framtiden* är att *nu* göra sig av med tvetydigheterna och upprätta en klar linje.

Linjens tidigare och nuvarande roll

Det har även tidigare gjorts sådana här försök att övertyga om behovet av en förändring inom rörelsen, och dessa försök har av vissa mottagits med hat och förbannelser. Denna hätskhet, gnosticisk och konservativa motstånd mot förändringar beror inte på individer eller individuella brister, utan är ett resultat av historien. I synnerhet är de ett resultat av den form i vilken den revolutionära vänstern måste existera, av den karaktär den tvingades anta under den kapitalistiska stabiliseringens långa ojämna period, då även effekterna från den sovjetiska kontrarevolutionen utvecklades. Under dessa årtionden befann sig marxismen vid ett lågvattenmärke, som återspeglade världsrevolutionens svaghet i förhållande till världsreaktionen och den stalinistiska kontrarevolutionen i den totala historiska processen. Det är en framgång att marxismen överhuvudtaget överlevde i någon form, och det faktum att den gjorde det beror delvis på den revolutionära marxistiska rörelsens mod och orubblighet under en lång och nedslående historisk period. Men historien krävde ett pris för denna framgång. Den marxistiska vetenskapen kom att spela andra fiolen jämfört med grupplinjen.

Under den långa perioden av nedgång i klasskampen drogs en del personer in i en socialdemokratisk verksamhet där de i sin förvirring över vad som hade hänt med den revolutionära socialismens relevans kunde hitta en vettig sysselsättning som gav dem tillfredsställelsen av omedelbart synliga resultat och erkännanden som följer på sådana bedrifter. De som inte ville göra detta och inte heller var lika förvirrade, utan trotsigt och envetet höll fast vid marxismen som en revolutionär teori och politik, fick en vedergällning som var oundviklig under en sådan period: de ignorerades, ansågs löjliga, dogmatiska och utan kontakt med löneökningarnas, hyres-, skol- och fängelsereformernas och alla andra sociala problems verklighet. Under sådana historiska förhållanden blir dessa frågor grundvalen för socialdemokratiens reformerande lagstiftande verksamhet. De är det dominerande uttrycket för arbetarklassens politiska strävanden, precis som de under perioder av annan karaktär blir objekt för revolutionär agitation. Det var marxisterna som stod i kontakt med arbetarklassens långsiktiga historiska verklighet, men trots det förpassade historien dem till ett sidospår så att rörelsen ironiskt nog *blev* dogmatisk. Den hade inte många att tala utöver sina egna medlemmar, och den kunde inte få någon kraft från en arbetarklass vars historiska villkor gjorde att den inte sökte revolutionära lösningar, eftersom den inte stod inför några revolutionära problem. När den revolutionära rörelsen inte kunde få styrka från arbetarklassen tvingades den leva på sina egna näringsreserver. Den marxistiska vetenskapens revolutionära natur blomstrar inte särskilt bra under en sådan period, och den tvingades för att överleva hitta sin egen grundläggande överlevnadsform, från vilken den när förhållandena förändras åter kan kvickna till. Denna form är med nödvändighet grundläggande, en begränsad, anspråkslös och låg form, som anpassats till ökenförhållanden. Den avgörande punkten och viktigaste prövningen kommer

med uppsvinget i klasskampen, när den måste börja omvandla sig till en mer fullständig och utvecklad vetenskapsform.

Grundvalen för stalinismens ideologiska karaktär är en helt annan än grunden till den religionslika karaktär som den marxistiska överlevnadsformen fick, även om deras synliga uttryck i vissa stycken är lika. Den speciella roll som stalinismen tilldelar *linjen* inom partiet utvecklades därför att linjen påtvingas partiet. Den mer grundläggande förklaringen är att stalinismen har ett inre behov av att upprätthålla en handlingsfrihet som minimerar dess underordnande under arbetarklassens behov, händelseförloppets verkliga karaktär och världsrevolutionens krav.

Den handlingsfrihet som krävdes för att kunna vackla än hit och än dit, manövrera och ingå allianser som var i Sovjetstatens intressen, krävde att linjen skulle stödas av personer som utifrån sin klassbakgrund normalt inte skulle stöda den. Linjens karaktär, det politiska innehåll den sannolikt skulle få, och det sätt på vilket man kom fram till den krävde att den skulle uppstå i partiet på ett särskilt sätt, och det krävde i sin tur att partiet självt skulle ha en form som möjliggjorde det. Denna form måste tillåta minsta möjliga kontroll underifrån, ge förevändningar och förfalskningar största möjliga chans att bli effektiva, minimera medlemmarnas politiska skolning, försämma partiets skolning i marxism så mycket att det var en minimal risk för att linjen bedömdes utifrån ett vetenskapligt tänkande, skapa en form av marxism som rättfärdigade den nödvändiga handlingsfriheten och var måttstock för disciplinära och polisiära åtgärder, etc. Stalinismen krävde en groteskt deformerad marxism och samtidigt ett deformerat parti.

Å andra sidan tvingades marxismen utveckla en egen hämmad teoriform och förvrängd organisationsform, eftersom de var de enda former under vilka den kunde överleva denna ebbperiod. Samtliga strömningar uppstod under denna påfrestande period, och alla har de samma deformerade drag. För att överhuvudtaget kunna överleva tvingades den utveckla en befast ställning kring ett antal lärosatser, som oftast inbegrep teorin om degenererade arbetarstater, och som, trots att den verkade få rollen av en amulett och tidvis delvis fick denna karaktär, tjänade syftet att utgöra en politisk och teoretisk karaktär som kunde överleva. För att klara sig utvecklade alltså rörelsen sin egen syn på linjen, en syn som inte var olik de stalinistiska partiernas, och de skyddade den med sin disciplin. Skolning i marxism blev i det närmaste likställt med att lära sig gruppens särskilda politiska profil — lära sig linjen, de invändningar mot den som man kunde stöta på, och en handfull svar. Istället för att teorin och arbetet kring den var organisationens grundval och syfte, kom den till stor del att tjäna som skydd för organisationen som ett mål i sig. Pierre Frank avslöjar en hel del när han skriver att ”den teoretiska bas som den internationella trotskistiska rörelsen besitter är ett värdefullt instrument när det gäller att stå emot de slitningar som antagonistiska krafter tenderar att ge upphov till”.²⁴ Teorin hade blivit ett instrument för att stå emot en fientlig värld och hålla samman gruppen. De behov man trodde att organisationen hade, ställde *denna* typ av krav på teorin och oundvikligen kom teorin att påverkas av att behöva spela denna konservativa roll.

Djupet på den förvirring som perioden ledde till, och även förde vidare till vår tid, uttrycks ännu klarare när Frank skriver: ”Hur många militanter, utsatta för tryck av alla möjliga slag, skulle inte i sitt politiska utarbetande ha övergivit nödvändigheten att försvara och vidmakthålla organisationen och dess program, som fastställts före kriget, inför alla de svårigheter som restes i den nationella isoleringen och det underjordiska arbetet? Hur många

²⁴ Pierre Frank, *Fjärde Internationalen - ett bidrag till den trotskistiska rörelsens historia*, s 59.

skulle haft en tendens att utarbeta ett nytt program, att fråga sig vilka nya ideer det gällde att haka sig fast vid?”²⁵

Betoningen av ”leninismen” var som mest uttalad, och ett klumpigt läsande av *Vad bör göras?* verkade bekräfta den inriktning man hade. *Oktoberrevolutionens lärdomar* glömdes bort.

Det ”icke-kapitalistiska” Rysslands nationalistiska behov krävde att den marxistiska vetenskapen förvandlades till en ideologi som *histmat* och *diamat*, etc [*historiska materialismen* respektive *dialektiska materialismen* – öa]. Världsrevolutionens nedgång ledde till en förstening av den marxistiska metod man ärvt från Trotskij. Men att överleva under fientliga förhållanden kräver andra egenskaper än de som krävs för att blomstra under mer gynnsamma förhållanden. Om marxismen för att överleva tvingades dra sig tillbaka till ett djupfrost puppstadium, måste den nu genomgå ytterligare en metamorfos för att utvecklas till en för framtiden fullgod form.

Genom sin historiska klasskaraktär måste stalinismen ha samexistens som sitt övergripande mål, antingen i form av avspänning eller isolering. Om stalinismen i Sovjetunionen står för avspänning, så måste stalinismen utanför Sovjetunionen i motsvarande grad omvandla sig till socialdemokrati, en förvandling som kräver att man städar undan de sista halvt meningsfulla banden till marxismen. Om marxismen å sin sida ska förverkliga sin utvecklade form och ursprungliga tendens, så måste den än en gång omvandlas till en fullt utvecklad vetenskap, och det kräver att man städar undan de sista halvt stalinistiska dragen. Det faktum att stalinismen i väst på ett mer bestämt sätt än marxismen har inlett sin metamorfos, återspeglar många saker, bl a att den process som marxismen måste genomgå är mer krävande och en större prövning än den process som stalinismen står inför. Stalinismen kan genomföra sin omvandling med hjälp av organisatoriska metoder och halvfärdiga teoretiska alster av låg kvalitet. Marxismen, å sin sida, kan endast genomföra omvandlingen genom att självkritiskt granska och förstå sin uppkomst och de historiskt bestämda begränsningarna på sin nuvarande karaktär. Stalinismen behöver bara fortsätta sitt förnekande av vetenskapen på ett nytt sätt. Marxismen måste åter inse att en fullkomlig vetenskaplig kvalitet är ett oundgängligt element för att få en fullgod teori om verkligheten, så att det blir möjligt för den politiska praktiken att uppnå något genom att den grundas på en viss förståelse av vad som händer och sker.

Uppgiften är enorm. Marxismen existerar inte som en färdig teori eller en samling färdiga teorier. Idag existerar den faktiskt knappt mer än som en skugga av sitt forna jag. Att i slutet av det tjugonde århundradet försöka skaffa sig en historisk materialistisk förståelse av världen är inte bara att helt enkelt utveckla de kategorier Marx kom fram till för att förstå världen i mitten av det nittonde århundradet. Inte heller är det frågan om att — såsom har skett med arbetsvärdeläran på vissa håll på senare tid — förkasta dessa kategorier (innan man helt och fullt har satt sig in i dem och räddat dem från skeppsbrottet i efterdyningarna från 1917) i tron att en förståelse av dagens verklighet kräver just det. Den historiskt materialistiska metoden säger att när världen förändras krävs det nya teorier om den. Det betyder att man än en gång måste genomgå en process av begreppsbildning för att komma fram till de kategorier som behövs för att analysera den nya verkligheten. Det kan innebära att man hittar på nya kategorier, ställer sådana som tidigare var perifera i centrum, förändrar förhållandet mellan befintliga kategorier eller anpassar välkända kategorier till ett nytt innehåll och ger dem en mer adekvat form. Den innebär att man än en gång måste genomgå den process som Marx genomförde på 1840-, 50- och 60-talen. Marx hade ingen tidigare guru, t ex Arthur Marx, från vilken han ärvde kategorier. Han tvingades utveckla dem. Han började med den ”konkreta

²⁵ *Ibid*, s. 41.

utgångspunkten för ett begrepp”²⁶ och utvecklade provisoriska abstraktioner. Denna provisoriska samling kategorier pekade på nya områden för empiriska undersökningar, och Marx tog sedan itu med dem för att se om de ditills påhittade begreppen var giltiga. Om de inte var det så förfinades de, sattes in i nya samband eller ersattes som svar på hur fakta var och på vad som krävdes för att förklara dem. Efter att upprepade gånger ha gått fram och tillbaka mellan å ena sidan olika sorters empiriska undersökningar, och å den andra det parallella utvecklandet av kategorier och abstraktioner till en teori för att förklara och förstå, lyckades han sedan lägga fram undersökningsobjektets historiska uppkomst och karaktär, och åter tillägna sig det i konkreta termer av utvecklade kategorier. Marxismen av idag står inför en uppgift av liknande omfattning. Det krävs en oerhörd mängd konstruktivt och självkritiskt arbete för att gottgöra bristerna hos de teoretiska redskap med vilka vänstern försöker förstå dagens verklighet.

Frågan om rörelsen idag har den självkritiska sundhet som krävs för att inse detta behov, och om den har de resurser som behövs för att genomföra det. Det vore en bra början om fler insåg att Trotskijs eget tänkande om Sovjetunionen var betydligt rikhaltigare och nyansrikare och innehöll betydligt fler utvecklingsbara linjer än den enda linje som dagens arbetarstatsuppfattning utgör.

Dagsläget

Förhållandena har nu förändrats och vänstern i sin helhet är inte längre den belägrade utpost som den varit så länge. En återhämtning och en viss teoretisk pånyttfödelse är nu på väg, och det ger med nödvändighet upphov till en konflikt med de sedan länge existerande linjerna. Dessa linjer har uppfyllt sina historiska syften *som linjer*. Förhållandena kräver nu att de ger upp sin roll som principiella linjer, och att de inom ramen för en genomgripande och ärlig debatt (och ingen skendebatt) om alla frågor får stå som teser som antas eller förkastas beroende på sina förtjänster eller svagheter.

Om inte detta genomförs, och dessa ramar fastställs, kommer pånyttfödandet att hindras i onödan, och politiska och teoretiska brister (som under den föregående perioden var oundvikliga, men nu kan undvikas), kommer att fortleva och återskapas. Oavsett vad organisationerna tycker kommer under de nuvarande förhållandena av världskris och ökad klasskamp dessa ramar att tendera att utvecklas, och i viss mån har de redan gjort det. Frågan är om organisationen ska svara på de nya förhållandena så att den kan dra nytta av och bidra till de ramar som dessa förhållanden medverkar till att skapa, eller om den delvis ska förbli rotad i de gamla förhållandena och således delvis går emot pånyttfödandet och delvis hindrar det, och alltså inte lyckas med att varken bidra till eller vinna något från det. Om detta skulle ske kan revolutionära socialister bara hoppas på att denna försumlighet kan gottgöras på något annat sätt, och försöka göra det.

En avgörande prövning kommer att bli frågan om man kommer att trycka på behovet av att få fram kadrer som har en djup kunskap om sina områden, och som fullständigt och ordentligt har skaffat sig alla de färdigheter som gör kunskapen verkligt djup, i stället för att nöja sig med det yttre sken som uppstår genom att man inom gruppen jämför sig med andra vars kunskap om det speciella området inte överträffar ytliga vardagskunskaper. Det är en del av den nödvändiga självkritiska processen. Om detta skulle genomföras vore det ett säkert tecken på att marxismen äntligen på allvar hade inlett sin historiskt nödvändiga omvandling. Det skulle innebära att man hade insett att den nuvarande världshistorien inte kan förstås så lätt, och att vänstern måste grunda sig på något mer än de medelmåttiga analyser som den hade en

²⁶ *Grundrisse*, Pelican, s. 101.

benägenhet att producera under ebbperioden, och vilka alltför många fortfarande är orättmätigt nöjda med, t ex i den form som finns i *ICP-Inprecor* (för att inte tala om *The Militant* — båda två — *Socialist Worker*, etc).

Den revolutionära vänsterns arv från ebbperioden är dess okritiska inställning till sig själv, sina halv-teoretiska och halvkunniga normer, sin narcissistiska övertygelse om att den i huvudsak har rätt, och därmed att allt som faktiskt kanske är fel är oviktigt, så varför bry sig så mycket om det när det finns så mycket att göra? — en övertygelse som är egenartat länkad till en häpenhet över varför ingenting fungerar när det finns en sådan vilja att göra hur mycket som helst. Allt detta visar sig i det sorgliga faktum att vänstern under det senaste decenniet inte på något betydande sätt kunnat bidra till marxismens pånyttfödelse, och att den inte lyckats dra till sig någon större del av de intellektuella som radikaliserats. Snarare än att vara en attraktionspol i denna process har den klassiska marxismen varit fränstötande.

Radikaliseringen har till stor del sugits upp av eurokommunismen och andra strömningar. Det kan delvis bero på radikaliseringsens sociala och politiska karaktär, och på karaktären hos dem som utvecklas inom den. Den borgerliga ortodoxiens misslyckande under den nuvarande krisperioden har fått många att bryta med den, men utan tvivel föredrar många av dessa att, om de får välja, inta en mindre och inte mer revolutionär ståndpunkt. Men det kan inte vara någon ursäkt för vänsterns misslyckande, för det faktum att den klassiska marxismen haft för lite att erbjuda för att utgöra ett revolutionärt alternativ, och än mindre ett alternativ som var starkare än eurokommunismen och dess följeslagare. Oavsett vilken social och politisk karaktär dessa radikaliserade personer hade, så stod de absolut inte inför något verkligt val. Det har inte gjorts några större ansträngningar att utveckla marxismen till en fullgod form, och det vacuum som uppstod fylldes av en rad torftiga idealistiska modenycker: Althusser, Poulantzas, Laclau etc. Frånsett Rosdolsky, är Mandels personliga arbete det enda viktiga undantaget. Vad gäller Fjärde internationalen är det märkligt att Mandels arbete är så isolerat. Varför skapar rörelsen så få seriösa arbeten, och varför koncentreras den teoretiska produktionen i FI till en enda person?

Några av de tidigare anmärkningarna kan ge början till ett svar. Ty linjens hittillsvarande roll har inte uppmuntrat att det utvecklas kadrer med en djup förståelse av speciella områden, utan snarare tvärtom. Den övergripande politiken har varit ledstjärnan, och att ha en ”bra politik” har varit tillräckligt för att få en respektfull lyssnarskara om samtliga ämnen under solen. Man har kommit att tro att grupplinjen i stort sett räcker för att förstå allting på ett korrekt sätt. Följaktligen får skolning i grupprofilen en betydelse som den bara kan få på bekostnad av en vetenskaplig inriktning och förståelse som grundas på verkligt arbete. Den interna skolningen har kvar den tidigare periodens kännemärken, ty den försiggår fortfarande i den låga form som för vidare den profil som kännetecknar bäraren och hans lojaliteter. Det stöter bort vissa och under stimulerar andra. Således reproducerar sig organisationen i den form den fick under ebbperioden, och lyckas inte utvecklas till en mer lämplig form. Likt vävnadsbitar införlivas eller avstöts personer beroende på om de har eller kan få en form som värdorganisationen kan införliva utan att förändra sig själv.

Det innebär i praktiken att medlemmarna i stället för att bli marxister som på ett fruktbart sätt kan utveckla eller tillämpa sin förståelse blir experter på en abstrakt uppfattad formell linje. Linjens roll, och de organisationsformer som förkroppsligar den, ger upphov till en praktik där bara de arbetsformer som passar organisationsformen och kan genomföras under dess disciplin utgör ett godtagbart arbete. På detta sätt blir det nödvändiga men i huvudsak sekundära arbetet, som till exempel kampanjer, tidningsförsäljning och avdelningsarbete, hela ansvaret. Antingen tvingas seriösa personer ut ur partiet, eller så förvandlas de till hyperaktiva robotar som är hjälten i en sådan organisationsform. Att gå på sex cylindrar när man säljer tidningar och bygger partiet, men bara på en cylinder när det gäller att tänka. Sålunda avgör

linjens roll och organisationsformen medlemsmajoritetens underutvecklade karaktär, och de avgör vilken typ av arbete som tas upp. De avgör också hur man väljer ledare, och för på så sätt underutvecklingen vidare och gör den interna demokratin mer formell än verklig. Kadrernas karaktär tenderar därför att vara antingen oteoretisk politisk passivitet parad med organisatorisk hyperaktivitet, eller teoretiskt halvt avvikande åsikter med ringa utrymme. Dessa förhållanden gör att omvandlingsprocessen verkar vara ett nästan ouppnåeligt mål.

Svårigheterna förvärras ytterligare av de avsevärda intrång som kulturrevolutionstänkandet och "frigörelse genom ett enda krav" (single-issue liberationism) har gjort på bekostnad av en klassgrundad politik och teori. Dessa intrång är inte någon slump, utan de grundas i linjen och dess roll. Det finns en slående skillnad mellan på vilket sätt man för diskussionen om Sovjetunionen, och hur man diskuterar till exempel kvinnans och de homosexuellas frigörelse. I den senare debatten är det möjligt med en mångfald, handlingsfrihet och fantasi som med rätta kan föra diskussion vida omkring, ibland utan något verkligt samband med marxismen och klassen. Det anses vara godtagbart. I fråga om Sovjetunionen sätter man tvärtom upp begränsningar som gör en seriös diskussion svår eller omöjlig. När sådana förvridda prioriteringar systematiskt återskapas måste de ha en grund i organisationens organiska natur. Linjen och dess umbärliga identitetsgivande roll gör att det är svårt att seriöst tänka igenom frågor av övergripande betydelse såsom Sovjetunionens och epokens karaktär, medan den inte alls hotas av diskussioner om "frigörelse genom ett enda krav" (single-issue liberation). Resultatet av en sådan omvänd prioriteringsordning blir att man tunnar ut organisationens politiska klasskaraktär. Å ena sidan stärker den de murar som splittrar den revolutionära vänstern och hindrar eller motverkar tankar och diskussioner som skulle kunna leda till mer giltiga teser om Sovjetunionen, teser kring vilka det kan bli möjligt att ena grupperna och de ännu fler revolutionära socialister som står utanför dem, medan den å andra sidan öppnar dörren för anpassning till borgerliga "enfråge"-radikaler (single-issue radicals). Resultatet blir lika ofta att man för in borgerlig moralism i organisationen som att radikalerna tillförs marxism. Denna risk måste varje levande och utåtriktad organisation ta. Men det är bättre att den får vara ett oundvikligt resultat av verklig aktivitet, än det olämpliga resultatet av att undvika andra på vänsterkanten och det nödvändiga funderandet på grundläggande frågor.

Att ge linjen, dess roll och dess motsvarande organisations- och arbetsformer skulden för att man misslyckas och försvagas missförstås lätt och tolkas som ett stärkande av herrarnas anarkocynikers organisationsfientlighet, motstånd mot varje linje och passiv individualism. Det är ingalunda så, även om de som ställer sitt självrättfärdigande före att korrigera misstag kan vilja förvirra saker och ting genom att framställa det så. Naturligtvis måste det *finnas* en linje. Frågan är: utifrån vilken sorts process ska den spikas? Metoden att lojalt ansluta sig till en fastslagen linje kanske kan förordas på grund av sina moraliska kvalitéer. Men den kan inte rekommenderas som en metod för att få saker och ting klart för sig. Politisk och organisatorisk konservatism är ett märkligt drag hos svurna förespråkare av förändring. Det som behövs är en lyhörd och kreativ organisation med en öppen och seriös teoretisk sida, inte en munkorden eller basmedlemmar som irrar kring i mörkret och går ditåt näsan pekar.

Sammanfattning av slutsatserna

1. Det finns inte en tillräckligt seriös inställning till kunskap och hur den utvecklas, och därmed en otillräcklig inställning till teori. Insikt uppstår inte genom att man går en lärotid i en vänsterorganisation, utan genom att man undersöker fakta, utvecklar teorin och noggrant granskar vedertagna uppfattningar. Vänstern måste kunna mer än sina motståndare, inte mindre. Kunskap uppstår inte genom att okunniga diskuterar med okunniga, och utan kunskap kan det inte finnas någon linje. Detta har inte att göra med "teoretisk praktik". Arbetarklassen leder, men teorin behövs för att förstå innebörden i det som sker. Händelser framträder inte

med sin verkliga karaktär stämplad i pannan. De upprepade misstagen visar att det behövs en bättre teori, och inte ens all bitterhet i världen om ”teoretisk praktik” kan dölja detta faktum.

2. Politiska kompromisser av typ degenererade arbetarstater kan bara leda till fortsatta misslyckanden, splittring och förvirring, och hindra utvecklande av en teori som klarar av de uppgifter verkligheten ställer.

3. Att dölja bristen på en politisk ekonomi för epoken med paroller om statskapitalism, degenererade arbetarstater osv, är katastrofalt och måste övervinnas.

4. Det behövs en linje, men hur ska man komma fram till den? Den kan bara uppnås genom en öppen och ärlig debatt, inte genom debatter som begränsas till tendenser när det är dags för kongress. För att debatten ska bli äkta, och för att man ska komma fram till den bästa linjen, krävs det ett ledarskap som verkligen kan förändras genom ett verkligt internt politiskt liv. Detta är endast möjligt om det finns självständiga kraft- och inflytandekällor i partiet, parat till en hög nivå på skolningen och respekt för personer och kunskap. Bolsjevikpartiet på sin höjdpunkt hade denna karaktär. Dess vitalitet och engagemang under perioden 1917-23 berodde på periodens karaktär, precis som SDP:s (tyska socialdemokratiska partiet — öa) under en annan period. Vi närmar oss nu åter en jämförbar period, och att göra det med slutna sinnen, med en politisk uppfattning som formerats kring en föråldrad linje och med organisatoriska former som härstammar från ebbperioden, innebär att man riskerar den möjlighet som uppstår att tillsammans med andra militanter utveckla en livskraftig politisk organisation som kan utvecklas tillsammans med den arbetarklass som historiskt är på marsch.

(Översättning av Göran Källqvist. Smärre korrigeringar sept -06, GK)